

УДК 373.3.026.013-056.36:37.091.33-028.22:811.161.2](045)

[https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1\(13\).369581](https://doi.org/10.61339/2786-6947.2026.1(13).369581)

Арбузова Світлана Олександрівна,

асистент вчителя,

вихователь групи подовженого дня;

КЗ Одеський Навчально-Реабілітаційний Центр «Зоресвіт»

Одеської обласної ради,

м.Одеса, Україна

ВІЗУАЛЬНІ КАРТКИ ДЛЯ УЧНІВ З РАС: УРОКИ ТА ГПД

Анотація. У статті актуалізовано проблему пошуку ефективних дидактичних інструментів для навчання дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) у середовищі початкової школи в умовах реалізації засад Нової української школи (НУШ). Автор обґрунтовує ефективність використання системи візуальних карток як стратегічного інструменту подолання комунікативних бар'єрів на уроках української мови та читання вчителем та асистентом вчителя, а також використання в роботі вихователя подовженого дня для закріплення знань, отриманих на уроці. Наукова розвідка базується на аналізі нормативно-правової бази, зокрема Закону «Про освіту», щодо забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами (ООП) на «розумне пристосування» та створення індивідуальної траєкторії розвитку.

У роботі ґрунтовно проаналізовано специфіку когнітивного профілю та сприйняття навчального матеріалу дітьми з РАС, де візуалізація виступає не допоміжним, а основним каналом отримання та обробки інформації. Окрему увагу приділено концепції «візуального мислення», що дозволяє трансформувати абстрактні лінгвістичні поняття у зрозумілі графічні символи. Автор представляє практичні кейси авторських дидактичних схем, що включають використання покладових текстових карток, ілюстративного матеріалу та карток із курсивним письмом.

Описано поетапний алгоритм роботи: від семантизації нових слів та фразеологізмів через візуальні метафори до алгоритмізації процесу читання. Розглянуто метод «візуальної реконструкції» тексту, що сприяє розумінню граматичних конструкцій (прописна літера, розділові знаки, прийменники) за допомогою стабільних графічних опор. Особливий акцент зроблено на переході до каліграфічного переписування тексту в зошит, що стає можливим завдяки попередньому засвоєнню структури речення через маніпуляції з картками.

Додатково висвітлено методичні рекомендації щодо дизайну дидактичних засобів: мінімізацію «візуального шуму», використання нейтрального тла та переваги матового ламінування для запобігання деструктивним відблискам. Зроблено висновок, що систематичне застосування візуальної підтримки не лише сприяє якісному засвоєнню мовного матеріалу, а й суттєво знижує рівень тривожності учнів, підвищуючи їхню автономність та мотивацію у навчальному процесі. Запропонована методика адаптує «лінійне» середовище під «просторове» сприйняття дитини, забезпечуючи реальну інклюзію.

Ключові слова: РАС, візуалізація, інклюзія, мова, початкова школа, адаптація, вчитель, асистент, вихователь.

Реалізація засад Нової української школи (НУШ) вимагає від сучасного педагога докорінного перегляду підходів до організації навчального простору. Пріоритетним завданням сьогодні постає розбудова безбар'єрного середовища, у якому методика викладання є гнучкою та враховує унікальність кожного школяра.

Такий підхід до проблеми цілком узгоджується з вимогами чинного законодавства, зокрема статтями 1, 14 та 19 Закону України «Про освіту». У цих нормах закріплено право учнів на індивідуальну траєкторію розвитку, яка має враховувати їх особисті інтереси та психофізіологічні особливості.

Коли йдеться про дітей із розладами аутистичного спектра (РАС), складне поєднання комунікативних, соціальних та поведінкових викликів вимагає від закладу освіти створення особливих умов. Ефективна організація навчання такої дитини неможлива без дотримання низки ключових аспектів. *По-перше*, це стосується фахової компетентності педагогів, які повинні володіти ґрунтовним теоретичним інструментарієм у сфері аутизму. *По-друге*, надзвичайно важливою є глибока попередня діагностика динаміки розвитку дитини. *По-третє*, особливої уваги потребує адаптація фізичного та сенсорного середовища під потреби конкретного учня. Весь освітній процес має бути спрямований

на «функціональність» – тобто здатність дитини застосовувати здобуті знання й навички у реальному житті.

Забезпечення таких умов стає фундаментом не лише для академічних успіхів дитини, а й для її повноцінної соціалізації та адаптації у суспільному середовищі. Згідно зі статтею 19 Закону України «Про освіту», право на якісну освіту для осіб з особливими освітніми потребами реалізується через механізм «розумного пристосування». Це передбачає активне впровадження допоміжних засобів та візуальних методів підтримки. Зокрема, використання спеціальних карток дозволяє адаптувати складний абстрактний матеріал філологічних дисциплін і форму подачі матеріалу до сприйняття учня, не викривляючи при цьому змістового наповнення програми.

Проблема навчання та психолого-педагогічного супроводу дітей із РАС перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних дослідників. Фундаментальні засади інклюзивної освіти в Україні, зокрема стратегії адаптації навчального матеріалу для учнів із особливими освітніми потребами, ґрунтовно розроблені у працях А.А.Колупаєвої, яка наголошує на важливості індивідуалізації дидактичних підходів у межах НУШ. Питання системної корекції та специфіки когнітивного розвитку дітей із РАС детально висвітлені в роботах Т.В.Скрипник – цілісна організація освітнього простору для таких учнів має базуватися на врахуванні їхніх сенсорних та комунікативних особливостей. Теоретичний фундамент психологічної підтримки та діагностики дітей з РАС також представлений у дослідженнях Д.І.Шульженко.

Особливе значення має концепція «візуального мислення», популяризована світовою експерткою та дослідницею аутизму Темпл Грандін. Її висновок про те, що для осіб із РАС картинка є стабільним символом, на відміну від плінного усного мовлення, став базисом для розробки методів візуальної підтримки.

Попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання методики використання візуальних карток саме на уроках української мови (читання) в початковій школі, а також закріплення вивченого поза уроками потребує детальнішого вивчення та опису конкретних практичних кейсів, що й обумовило вибір теми статті.

Метою даної публікації є теоретичне обґрунтування та презентація авторських практичних кейсів використання візуальних карток як інструменту адаптації навчального матеріалу на уроках української мови та читання в молодшій школі, та закріплення знань, отриманих на уроці, в позаурочний час.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Розкрити психофізіологічні передумови використання засобів візуальної підтримки у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС).

2. Описати структуру та змістове наповнення авторського дидактичного набору карток для навчання грамоти й читання.

3. Проаналізувати етапи роботи з візуальними опорами: від семантизації окремих понять до побудови речень та каліграфічного письма.

4. Надати методичні рекомендації щодо технічного оформлення та дизайну дидактичних матеріалів з метою мінімізації «візуального шуму» та підвищення концентрації уваги учнів з ООП.

Застосування візуального інструментарію на уроках та закріплення знань під час занять в групі подовженого дня цілком відповідає ідеології НУШ. Це дає змогу реалізувати право дитини з РАС на зрозумілий освітній контент шляхом глибокої індивідуалізації дидактичних посібників.

Саме філологічні дисципліни – читання та мова – зазвичай стають найбільш складним викликом для учнів з ООП. У практичній діяльності вчителя, асистента, вихователя постають запитання: як найкраще адаптувати мовні теми, як знайти стимули для зацікавленості дитини, як трансформувати навчальне завдання так, щоб воно стало доступним для розуміння, не втративши своєї суті?

Робота з учнями з РАС – це виклик, який вимагає від педагогів не лише емоційної стійкості, а й володіння специфічним інструментарієм. Це зумовлено абстрактністю мовних категорій, складністю багатозначних слів та потребою у безперервному комунікативному діалозі, що є складним для дитини з РАС.

Як свідчить практичний досвід, використання карток-опор є одним із найбільш дієвих методів, оскільки він цілковито відповідає когнітивному профілю таких вихованців. Якщо для пересічного учня слово є звичним засобом спілкування, то для дитини в спектрі аутизму мовлення часто залишається лише набором нестійких звукових сигналів. Натомість графічне зображення виступає стабільним, зрозумілим і, головне, незмінним символом.

Картки дозволяють трансформувати пасивне слухання у змістовну активність. Це той інструмент, що переводить абстрактні програмні вимоги у площину конкретних, візуально осяжних кроків.

Оскільки зорове сприйняття у таких дітей зазвичай є домінантним, подібна підтримка перетворюється з факультативного додатка на життєво необхідний «місток» між дитиною та навчанням.

Аналіз психологічних особливостей дітей із РАС дозволяє виділити кілька **ключових факторів**, що визначають ефективність візуального інструментарію:

1. Специфіка сприйняття таких учнів полягає в труднощах одночасного декодування змісту мовлення, інтонаційних відтінків та контексту. На відміну від плинного звукового сигналу, картка має **часову стабільність**. Вона стає постійною точкою опори, що дає дитині можливість повертатися до інформації рівно стільки разів, скільки цього потребує її темп обробки даних.

2. Використання візуалізації суттєво **мінімізує когнітивне навантаження**. Замість того, щоб витрачати зусилля на спроби самостійно «візуалізувати» почуте слово, учень може зосередитися безпосередньо на виконанні граматичного чи логічного завдання.

3. Картки-алгоритми та візуальні схеми структурують простір уроку, створюють відчуття контролю над ситуацією та **знижують ризик сенсорного перевантаження й тривожності**.

4. У контексті філологічних дисциплін такі картки слугують своєрідним **логічним каркасом**. Вони допомагають дитині «склеїти» окремі літери в цілісне слово, а слова – у логічно завершене речення, наочно демонструючи зв'язок між об'єктом та його мовним вираженням.

Практична реалізація цього методу має свої функціональні етапи:

- **Семантизація:** пояснення нового матеріалу та абстрактних понять через візуальні метафори.
- **Лексична робота:** розкриття значень багатозначних слів та фразеологізмів, які часто сприймаються дітьми з РАС надто буквально.
- **Синтаксис та комунікація:** побудова зв'язних висловлювань та конструювання речень за допомогою графічних опор.

Практичний інструментарій та методика застосування візуальних опор

У межах даного дослідження пропонується до розгляду авторські кейси та дидактичні схеми впровадження візуальних карток на заняттях філологічного циклу. Для системної роботи було розроблено універсальний набір, що містить три взаємодоповнювальні компоненти:

1. **Текстові картки з поскладовою структурою.** Вони слугують базою для формування первинної навички читання.

2. **Предметні картки (фотографічні або ілюстративні).** Використовуються для візуалізації конкретних понять і зняття проблеми абстрактності.

3. **Графічні картки-слова, виконані курсивним письмом.** Це допомагає учню звикнути до рукописного накреслення літер і готує до письма в зошиті.

Рис.1 Набір

Алгоритм використання карток.

1. **Текстові картки.** Важливим аспектом є добір мовного матеріалу. Рекомендується використовувати лаконічні тексти (аналогічні до текстів для диктантів), адаптуючи їх під вузькоспецифічні інтереси конкретного учня. Такий підхід до індивідуалізації – наприклад, підготовка текстів про авіацію, світ рослин чи астрономію – дозволяє значно підвищити внутрішню мотивацію дитини з РАС. Обов'язково використовувати поскладову структуру тексту для ефективнішого навчання читання. *Приклад адаптованого поскладового мікротексту:* «Лі-то. Сон-це. Де-ре-ва зе-ле-ні». Робота з такими картками дозволяє опанувати навички читання і письма послідовно. Спочатку дитина опановує механізм поєднання літер у склади, згодом переходить до синтезу складів у цілісні слова, а слова – у речення. Такий покроковий візуальний супровід дає змогу наочно продемонструвати різницю між основними категоріями: «буква», «склад», «слово», «речення» та «текст», що є критично важливим для формування мовної компетентності.

Картки-ілюстрації. Для контролю розуміння прочитаного або як допоміжний засіб для декодування смислів застосовується **метод візуальної реконструкції**. На цьому етапі дитина за допомогою **карток-ілюстрацій** відтворює структуру речення або всього тексту. Така візуалізація слугує «зовнішньою опорою» для мислення, дозволяючи учневі з РАС усвідомити логіку оповіді та змістові зв'язки, які часто вислизують при суто слуховому чи механічному читанні.

Рис.2 Використання фото-карток або карток-ілюстрацій

2. Картки-слова.

Наступний рівень роботи передбачає перехід від образу до графічного символу: дитина підбирає до кожної ілюстрації відповідну **картку-слово**, виконану курсивом. У такий спосіб відбувається конструювання «написаного» речення. Саме на цьому етапі педагог має можливість закріпити фундаментальні поняття граматики та пунктуації: роль великої (прописної) літери на початку речення, призначення розділових знаків (крапки, коми) та функцію прийменників.

Рис.3 Використання карток-слів

Методична примітка: для створення бази карток із курсивним письмом автором було використано графічний планшет, що дозволило зберегти природну пластику рукописних літер.

Ця вправа є варіативною та підтримує принцип реверсивності:

- **Від образу до слова:** дитина ілюструє текст словами.
- **Від слова до образу:** учень за картками-словами відтворює візуальний сюжет за допомогою картинок.

Завершальний етап роботи. Відбувається перенесення здобутих знань у площину практичного письма. Використовуючи картки-слова як зразок, учні переписують текст у зошити. Це дозволяє зосередити увагу на каліграфічних вимогах, оскільки зміст та структура речення вже були попередньо опрацьовані та засвоєні на етапі маніпуляцій із картками.

Методичні рекомендації щодо підготовки дидактичного інструментарію

Ефективність пропонованої методики безпосередньо залежить від якості виконання наочного матеріалу. Оскільки діти з РАС мають специфічне сенсорне сприйняття, автор виокремлює низку вимог до оформлення карток, де дизайн часто виявляється не менш вагомим, ніж змістове наповнення.

Технічні аспекти виготовлення. Для забезпечення довговічності та гігієнічності матеріалів картки варто піддавати ламінуванню. Рекомендовано використання саме **матового ламінування**. На відміну від глянцевого, воно не створює відблисків від ламп штучного освітлення, які можуть викликати подразнення або відволікати учня від суті завдання.

Щодо організації робочого простору, доречним буде використання спеціального планшета (за принципом каси букв), що структурує процес викладання карток. Водночас методика є гнучкою: робота може ефективно проводитися як на поверхні парти, так і на фетрових серветках, які забезпечують приємний тактильний відгук та запобігають ковзанню матеріалу.

Вимоги до візуального оформлення (мінімізація «візуального шуму»):

1. **Принцип нейтральності:** Зображення слід розміщувати на білому або нейтральному тлі. Яскравий задній план створює зайвий шум, що заважає дитині сконцентруватися на об'єкті.
2. **Лаконічність деталей:** Об'єкт на картці має бути чітким та позбавленим дрібних другорядних елементів. Це критично важливо, оскільки дитина з РАС схильна фіксувати увагу на деталях (наприклад, на гудзику замість силуету пальця), що викривлює сприйняття поняття.
3. **Реалістичність та однотипність:** Якщо використовуються фотографії, вони мають бути сучасними та впізнаваними. У разі застосування піктограм слід дотримуватися єдиної стилістики для всієї серії, щоб не створювати додаткового когнітивного навантаження.
4. **Типографіка:** Текст на картках має бути виконаний великим, контрастним та максимально чітким шрифтом без зайвих засічок.

Дотримання цих на погляд простих, але фундаментальних правил дозволяє перетворити картку з простого малюнка на прецизійний інструмент навчання.

Висновок. Реалізація інклюзивної моделі в межах Нової української школи вимагає від сучасного педагога рішучого перегляду традиційних підходів на користь методів глибокої візуалізації та логічної структуризації навчального контенту. Практичне впровадження візуальних карток дозволяє гармонійно синхронізувати вимоги державної програми з української мови та читання з унікальними психофізіологічними характеристиками дитини з РАС. Такий підхід забезпечує не лише «м'яку» адаптацію складного лінгвістичного матеріалу, а й створює ситуацію успіху для учня.

Підсумовуючи, можна зазначити, що використання системи карток-опор у початковій школі є не просто допоміжним методичним прийомом. Це повноцінний корекційно-розвивальний інструмент, який успішно трансформує стандартне «лінійне» навчальне середовище, адаптуючи його під специфічне «просторове» сприйняття дитини з аутизмом. Саме такий формат навчання закладає надійний

фундамент для подолання комунікативних бар'єрів та сприяє реальній, а не формальній інклюзії дитини в освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Всеосвіта* : національна освітня платформа. URL: <https://vseosvita.ua>
2. Грандін Т. *Відчиняючи двері надії. Мій досвід подолання аутизму*.
3. Коломійченко О. Особливості використання методів візуальної підтримки в корекційній роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру в інклюзивному освітньому середовищі. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип. 17. С. 112–124.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник*. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
5. *На Урок* : освітній проект для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua>
6. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. *Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра : навчальний посібник*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.
7. *Про затвердження Державного стандарту початкової освіти* : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
8. *Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти* : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF>
9. *Про освіту* : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
10. *Про повну загальну середню освіту* : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
11. Скрипник Т. В. Роль візуальної підтримки в комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей з аутизмом. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2017. Вип. 1. С. 70–75.
12. Шульженко Д. І. *Психологічні основи корекційного виховання дітей з аутистичними порушеннями : дисертація*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 290 с.

REFERENCES

1. Vseosvita : natsionalna osvithnia platforma. URL: <https://vseosvita.ua>
2. Hrandin T. Vidchyniaiuchy dveri nadii. Mii dosvid podolannia autyzmu.
3. Kolomiichenko O. Osoblyvosti vykorystannia metodiv vizualnoi pidtrymky v korektsiinii roboti z ditmy z rozladamy autystychnoho spektru v inkliuzyvnomu osvitnomu sere dovyyshchi. Aktualni pytannia korektsiin oi osvity. 2021. Vyp. 17. S. 112–124.
4. Kolupaieva A. A., Taranchenko O. M. Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkliuzyvnomu sere dovyyshchi : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», 2019. 304 s.
5. Na Urok : osvithnii proekt dlia vchyteliv. URL: <https://naurok.com.ua>
6. Ostrovska K. O., Kachmaryk Kh. V., Drobit L. R. Osnovy diahnostyky ditei z rozladamy autystychnoho spektra : navchalnyi posibnyk. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2017. 124 s.
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 № 87. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
8. Pro zatverdzhennia poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladyakh zahalnoi sere dnoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF>
9. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Redaktsiia vid 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
10. Pro povnu zahalnu sere dnu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
11. Skrypnyk T. V. Rol vizualnoi pidtrymky v komunikatyvno-movlennievomu rozvytku ditei z autyzmom. Aktualni problemy pedahohiky, psykhologhii ta profesiin oi osvity. 2017. Vyp. 1. S. 70–75.
12. Shulzhenko D. I. Psykholohichni osnovy korektsiinoho vykhovannia ditei z autystychnymy porushenniamy : dysertatsiia. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova, 2010. 290 s.

Svitlana Arbuzova,

KZ Odessa Educational and Rehabilitation Center «Zoresvit»

Odessa Regional Council,

teacher's assistant, teacher of the extended day group

Odessa, Ukraine

VISUAL CARDS FOR CHILDREN WITH ASD: LESSONS AND ADG

Abstract. The article addresses the problem of finding effective didactic tools for teaching children with autism spectrum disorders (ASD) in primary school in the context of implementing the principles of the New Ukrainian School (NUS). The author justifies the effectiveness of using the visual card system as a strategic tool for overcoming communication barriers in Ukrainian language and reading lessons by the teacher and teacher's assistant, as well as the use of extended day care in the work of the educator to consolidate the knowledge gained in the lesson. Scientific research is based on the analysis of the regulatory framework, in particular the Law «On Education», regarding ensuring the right of persons with special educational needs (SEN) to «reasonable accommodation» and the creation of an individual development trajectory.

The work thoroughly analyzes the specifics of the cognitive profile and perception of educational material by children with ASD, where visualization is not an auxiliary, but the main channel for receiving and processing information. Special attention is paid to the concept of «visual thinking», which allows transforming abstract linguistic concepts into understandable graphic symbols. The author presents practical cases of the author's didactic schemes, which include the use of syllable-by-syllabic text cards, illustrative material, and cards with cursive writing.

A step-by-step algorithm of work is described: from the semantization of new words and phraseological units through visual metaphors to the algorithmization of the reading process. The method of «visual reconstruction» of the text is considered, which contributes to the understanding of grammatical constructions (capital letters, punctuation marks, prepositions) using stable graphic supports. Special emphasis is placed on the transition to calligraphic rewriting of the text in a notebook, which becomes possible due to the preliminary mastery of the sentence structure through manipulations with cards.

Additionally, methodological recommendations for the design of didactic aids are highlighted: minimizing «visual noise», using a neutral background, and the advantages of matte lamination to prevent destructive glare. It is concluded that the systematic use of visual support not only contributes to the qualitative assimilation of language material, but also significantly reduces the level of anxiety of students, increasing their autonomy and motivation in the learning process.

The proposed methodology adapts the «linear» environment to the «spatial» perception of the child, ensuring real inclusion.

Keywords: ASD, visualization, inclusion, language, primary school, adaptation, teacher, assistant, educator.

Дата першого надходження статті до видання 12.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування 19.03.2026

© Арбузова С.О., 2026